

Lizbona – tożsamość międzykulturowego miasta

Streszczenie: Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na specyfikę tożsamości Lizbony – międzykulturowego miasta, zaangażowanego z jednej strony w międzykulturowy dialog mający integrować społeczności lokalne, a z drugiej – w procesy komercyjnego wykorzystywania owego dialogu, prowadzące do rewitalizacji i gentryfikacji miejskich przestrzeni. Kontekstem dla zaprezentowania wymienionych wyżej problemów są: historyczne aspekty lizbońskiej międzykulturowości, idea miast międzykulturowych, dialog międzykulturowy oraz neoliberalna polityka miasta.

Słowa kluczowe: tożsamość międzykulturowego miasta, dialog międzykulturowy, polityka neoliberalna, rewitalizacja, gentryfikacja

Wprowadzenie

Kulturowa tożsamość Lizbony to lokalna, lizbońska portugalskość (Garret, 2004), przeniknięta wpływami innych kultur. Zachowując cechy swoiste własnego stylu życia i tradycji razem tworzą całość wpisaną w założenia urbanistyczne miejskiej przestrzeni, architekturę budynków i aranżacje ogrodów miejskich, których kolekcje roślin odzwierciedlają portugalską ekspansję w czasach kolonialnych. Społecznie – współtworzą coś więcej niż mozaikowe, patchworkowe krajobrazy wielokulturowości, co powoduje, że bardziej adekwatne niż „*melting-pot*” jest tutaj określenie „społecznej spójności”. Pozwala to jednostkom i grupom na utrzymanie własnej kulturowej tożsamości przy podejmowaniu dialogu i współpracy z innymi, kulturowo odmiennymi środowiskami.

Lizbona, położona nad Tagiem, w pobliżu ujścia do Atlantyku, przez wieki – jako miejsce, z którego emigrowano do Nowego Świata, pełniła rolę

imperialnego centrum, ale – ze względu na swoje położenie geograficzne – ulokowanego na peryferiach. Dopiero w drugiej połowie XX wieku, z przybywającymi falami imigrantów „poszerzała” swoją kulturową przestrzeń, „wchłaniając” przywiezione przez nich społeczne doświadczenia, systemy wartości, style życia. Portugalska specyfika kulturowej integracji powoduje, że Lizbona nawet po przystąpieniu do europejskiego programu międzykulturowych miast – nie podąża za schematem znanym z pozostałej części Europy. Jak zatem przejawia się międzykulturowa tożsamość tego miasta? Z jednej strony bowiem wspierana jest kulturowa integracja społeczności lokalnych, a z drugiej – realizowana neoliberalna polityka turystyczna, powiązana z procesami rewitalizacji i gentryfikacji. W celu uzyskania przejrzystości narracji prezentowany tekst podzielony jest według zagadnień, które uznałam za kluczowe w udzielaniu odpowiedzi na postawione wcześniej pytanie. W kolejności omówione zostaną:

1. „Międzykulturowe Miasta” – idea i projekt;
2. portugalska międzykulturowość – wybrane aspekty;
3. dialog międzykulturowy w Lizbonie jako podstawa polityki spójności;
4. neoliberalna polityka miejska – rewitalizacja i gentryfikacja.

Międzykulturowe Miasta (*Intercultural Cities*) – idea i projekt

Współczesne miasta, ze względu na masową mobilność ludzi, wymagają wdrażania świadomej polityki integracyjnej imigrantów. Stanowią oni bowiem grupę bardzo zróżnicowaną zarówno w sensie kulturowego i religijnego aspektu ich pochodzenia oraz posiadanego wykształcenia, zamożności, planów życiowych, aspiracji, stylu życia itp. Phil Wood i Charles Landry (2007) wskazują na rolę dialogu międzykulturowego we współczesnych miastach jako aspektu zarządzania przestrzenią i relacjami społecznymi. Planowanie i zarządzanie miastami powinno uwzględniać możliwości współpracy pomiędzy grupami różniącymi się kulturową przynależnością. Koncentrowanie się bowiem przez władze miasta jedynie na stwarzaniu warunków współistnienia czy skupianie się na zwalczaniu wrogiego nastawienia grup społecznych względem siebie nie przynosi pożądanego efektu współpracy. Jak wskazują Phil Wood i Charles Landry (2007) – więcej uwagi należy poświęcać prowadzeniu lokalnej polityki miasta konstruowanej wokół idei traktowania różnorodności kulturowej jako wartości pomagającej zwiększać zdolności innowacyjne jednostek oraz ich kreatywność wykorzystywane w podejmowanych wspólnie działaniach społecznych i przedsiębiorczości.

Wood i Landry wyraźnie nawiązują do idei założonej w 1978 roku przez Charlesa Landry'ego, organizacji *Comedia*, skupiającej wokół siebie grupę ludzi, którzy opracowywali projekty dotyczące życia w mieście – miejskiej kultury i kreatywności. Działalność ta zaowocowała ponad 500 projektami prowadzonymi na całym świecie i ponad 200 publikacjami, z których wiele uważa się za przełomowe ze względu na wprowadzane innowacje i prowokowanie do twórczego sposobu myślenia. Przykładem jednej z takich koncepcji jest „Miasto Międzykulturowe”. W 2004 roku, przy wsparciu Fundacji Josepha Rowntree, zainaugurowany został dwuletni program badawczy zatytułowany „Miasto Międzykulturowe: maksymalne wykorzystanie różnorodności”. W projekcie tym określono następujące cele:

1. rozważenie, w jakim stopniu różnorodność kulturowa jest źródłem innowacji, kreatywności i przedsiębiorczości oraz jak może stać się pozytywną siłą wyzwalamą nową energię społeczną niezbędną dla rozwoju miast;
2. zrozumienie, w jaki sposób połączenie różnych umiejętności i atrybutów kulturowych oraz jakie warunki najbardziej zachęcają do nowego sposobu myślenia;
3. zbadanie, w jakim stopniu wzmożony dialog międzykulturowy i aktywność, zarówno społeczności, jak i jednostek, są katalizatorem tego procesu;
4. zrozumienie roli sieci międzykulturowych i społecznych „agentów” pośredniczących w zmianach, rozpoznanie kim są, jak działają i jakie warunki zachęcają ich do działalności lub tę działalność utrudniają;
5. zbadanie barier instytucjonalnych i możliwości dla maksymalizacji korzyści ekonomicznych i w celu opracowania wskazówek dla polityki w zakresie zarządzania różnorodnością i polityki tworzenia dobrobytu w miastach.

Wyniki badań przedstawiono w szeregu publikacji (znajdują się na stronach internetowych Komisji Europejskiej), promujących koncepcję miast międzykulturowych a Phil Wood objął stanowisko głównego doradcy programu Unii Europejskiej do spraw Międzykulturowych Miast (*Inter-Cultural Cities*). Ta wspólna inicjatywa pilotażowa Rady Europy i Komisji Europejskiej podjęta została w 2008 roku w celu wdrażania kompleksowych strategii międzykulturowych miast. Przyjęcie takiej strategii pozwala władzom miasta na zweryfikowanie założeń polityki społeczno-ekonomicznej z perspektywy międzykulturowej i rozpoznawanie możliwości udzielania wsparcia w zakresie pozytywnego zarządzania kulturową różnorodnością lokalnych społecz-

ności. Coraz więcej miast (również polskich) przystępuje do tego projektu promującego integrację i dialog międzykulturowy. Jednym z efektów tego programu jest wypracowywanie przez władze miast odpowiednich zestawów narzędzi analitycznych i praktycznych, pomagających lokalnym interesariuszom w przechodzeniu przez różne etapy procesu integracji. Wyniki takich działań publikowane są następnie w Nowym Indeksie Miast Międzykulturowych (2016), dostępnym na stronach internetowych Komisji Europejskiej. Indeks ten jest równocześnie narzędziem dla porównawczego monitorowania sytuacji miast biorących udział w projekcie. Jednym z nich jest Lizbona.

Portugalska międzykulturowość – wybrane aspekty

Dnia 23 lutego 2017 roku w Muzeum Narodowym Sztuki Antycznej w Lizbonie miała miejsce inauguracja wystawy pod tytułem *Lizbona w czasach renesansu. Miasto globalne* nawiązująca do obrazów holenderskiego malarza, datowanych na lata 1570–1620, przedstawiających XVI-wieczną lizbońską ulicę handlową *Rua Nova dos Mercadores*. Obrazy te nie były znane szerszej publiczności aż do roku 2009. Ich „odkrycie” pozwala na zrekonstruowanie wyobrażenia owej renesansowej ulicy handlowej, która w listopadzie 1755 roku przestała istnieć na skutek zniszczeń spowodowanych tragicznym trzęsieniem ziemi, pożarami i ogromnymi falami tsunami. Obrazy te, ukazujące widok ulicy z rzędem budynków i ponad setką postaci ludzkich, konfrontowane przez cztery lata studiów i analiz z innymi obiektami oraz źródłami archiwalnymi pozwoliły Annemarie Jordan Gschwend i Kate Lowe na opublikowanie książki o Lizbonie (2015). Przedstawiono w niej narrację rekonstruującą wygląd wspomnianej ulicy gdzie, na podstawie badań, zidentyfikowano znajdujące się tam kiedyś ekskluzywne sklepy oferujące towary z Afryki Zachodniej i Azji. Dzisiaj – pod względem prestiżu – *Rua Nova dos Mercadores* porównywana mogłaby być z *Bond Street* w zachodnim Londynie czy *Fifth Avenue* w Nowym Jorku, ponieważ XVI-wieczna Lizbona, tak jak współcześnie Londyn czy Nowy Jork, była globalnym miastem, centrum „konsumpcji” i „dystrybucji” egzotycznych towarów, wysyłanych następnie w dalszą podróż do europejskich i pozaeuropejskich miast. Przeszłość Lizbony można również oglądać w lokalnych muzeach prezentujących dziedzictwo kultury materialnej pozostawione przez Celtów i Fenicjan, Greków i Kartagińczyków, Rzymian, plemiona germańskie i muzułmańskich Maurów. Lizbona (port. *Lisboa*) – przez Fenicjan nazywana *Ullisipo*, przez Rzymian *Olissipo* (rzymska prowincja *Lusitania*) za czasów władców muzułmańskich

przemianowana na *al-Usubuma*, została zdobyta w 1147 roku przez pierwszego władcę Portugalii Alfonsa I Zdobywcę. Od tego momentu do dzisiaj pozostaje stolicą państwa. Dla historii miasta szczególne znaczenie miał wiek XV i XVI – czasy organizowanych morskich ekspedycji, które zaowocowały intensywną działalnością handlową i polityczną Portugalczyków oraz emigracją do Nowego Świata i budowaniem potęgi imperialnej. Przyniosło to ze sobą doświadczenia kulturowych odmienności i relacji z „Obcymi-Innymi”. Podążając za myślą Italo Calvino (2013) można snuć wyobrażenia o różnych kulturowych obliczach tego miasta, chociaż do XX wieku Portugalia nie była celem masowych imigracji – zmieniło się to wraz z pierwszą dużą falą imigrantów wywołaną kryzysem portugalskiego imperium kolonialnego. Jego ostateczny upadek przyniósł ze sobą kolejne fale migracyjne napływające z byłych portugalskich terytoriów zamorskich w Indiach, Afryce i na Dalekim Wschodzie. W Portugalii, która wstąpiła do EWG w 1986 roku i pozostaje w strukturze Unii Europejskiej, w latach 80. i 90. XX wieku pojawiały się liczne grupy imigrantów, m.in. z Angoli i Mozambiku, Gwinea Bissau i Capo Verde, a także z Brazylii i Ukrainy. Spowodowało to konieczność wypracowania mechanizmów regulujących portugalską politykę migracyjną. Dzisiaj także obywatele UE wybierają Portugalię jako miejsce docelowej migracji w poszukiwaniu lepszych zarobków, jak również ze względu na poszukiwanie lepszej jakości życia. Ponadto rząd portugalski w 2012 roku zainicjował program *Vistos Gold* (Złote Wizy), co przyniosło ze sobą zainteresowanie Portugalią ze strony inwestorów – szczególną popularnością wśród nich cieszą się nieruchomości położone w stolicy kraju.

Dialog międzykulturowy w Lizbonie jako podstawa polityki spójności

Lizbona nie wpisuje się w modele migracji obserwowane w innych państwach europejskich, a portugalskie podejście do różnorodności kulturowej pozostaje głęboko osadzone w tradycji międzykulturowości, manifestującej się zarówno w prywatnym, jak i publicznym życiu Portugalczyków, m.in. poprzez istnienie wielopokoleniowych międzykulturowych rodzin, w których członkowie na co dzień praktykują, lepiej lub gorzej, relacje oparte o wypracowane, własne schematy międzykulturowego dialogu. Międzykulturowość wykracza tam poza zwykłą akceptację „Innego” – oznacza z jednej strony rozpoznawanie i akceptację odmienności, a z drugiej – akceptację własnej przemiany jako skutku kulturowego spotkania z „Innym” (Pratas, 2010). Portugalskie

podejście do międzykulturowości po 1974 roku osadzono w paradygmacie równej wartości wszystkich kultur, co było zmianą o charakterze politycznym. Jednak potrzeba regulacji polityki w zakresie kulturowej różnorodności i integracji pojawiła się w Portugalii dopiero po przystąpieniu do struktur zjednoczonej Europy – początkowo EWG, a następnie UE. W 1991 roku oficjalnie rozpoznano fakt istnienia różnic kulturowych w społeczeństwie, co zaowocowało w 1996 roku powołaniem Komisji ds. Imigracji i Mniejszości Etnicznych. Głównym aktem prawnym odnoszącym się do mniejszości etnicznych i różnorodności kulturowej w Portugalii jest obecnie ustawa z roku 2001 (Lei n.º 105/2001), przyjęta przez Zgromadzenie Republiki w oparciu o Konstytucję Republiki (art. 161 ust. c). Na tej podstawie ustanowiona została instytucja mediatora społeczno-kulturowego, którego zadaniem jest udzielanie pomocy w procesie integracji imigrantów i mniejszości etnicznych oraz wzmocnienie dialogu międzykulturowego i spójności społecznej. Ustawa precyzuje podstawy prawne działalności mediatorów społeczno-kulturowych, wskazuje ich funkcje, kompetencje i obowiązki, a także sposób merytorycznego przygotowania jednostek do pełnienia tej roli, określając m.in. korelację pomiędzy szkoleniem, certyfikacją i rynkiem pracy. W 2007 roku Komisja ds. Imigracji i Mniejszości Etnicznych stała się Komisją ds. Imigracji i Dialogu Międzykulturowego (ACIDI) pod bezpośrednim zwierzchnictwem Prezesa Rady Ministrów. Portugalia jest krajem, który przyjął instrument całościowego ukierunkowania polityki społecznej na integrację imigrantów, co znalazło swój wyraz w postaci pierwszego Planu Integracji Imigrantów (2007–2009), drugiego Planu Integracji Imigrantów (2010–2013) i strategicznego planu migracji realizowanego w latach 2015–2020 (12-B/2015, 74/2010, 63-A/2007). Strategia obejmuje szczegółową analizę aktualnie istniejącej różnorodności kulturowej, zdobywanie i gromadzenie danych pomagających przy ewaluacji zjawiska imigracji – kogo dotyczy i co wnosi do portugalskiego społeczeństwa. Regulacje te stanowią podstawę prawną dla prowadzenia polityki migracyjnej na poziomie miasta, gdzie polityka społeczna budowana jest z wykorzystaniem potencjału kulturowego wielu środowisk. Dialog międzykulturowy jest podstawą dla działań o charakterze ekonomicznym, przy tworzeniu miejsc pracy, czy socjalnym – urzędów zajmujących się imigrantami oraz uwzględnianym przy kształtowaniu polityki demograficznej. Jednym z efektów działań podejmowanych w ramach dialogu międzykulturowego jest starannie opracowany przewodnik dla imigrantów w Lizbonie, pomyślany jako narzędzie umożliwiające dostęp do informacji przydatnych w procesie integracji. Populacja imigrantów poddawana jest systematycznym

badaniom przeprowadzonym przez Instytut Geografii i Planowania Regionalnego (Uniwersytet Lizboński) w celu uzyskania informacji zarówno na temat kierunku migracji (kraj pochodzenia imigrantów), jak i radzenia sobie w relacjach społecznych i zawodowych, budowania planów edukacyjnych i tych dotyczących kariery, a także sytuacji zdrowotnej rodzin itp. Dane te wykorzystywane są do przygotowywania rekomendacji w obszarze polityki społecznej, ekonomicznej, zdrowotnej i edukacyjnej miasta.

Neoliberalna polityka miejska – rewitalizacja i gentryfikacja

Aleksandra Jadach-Sepioło (2007) wskazuje, że określenie „gentryfikacja” zostało użyte w latach 60. XX wieku przez Ruth Glass (1964) w odniesieniu do zmian w londyńskiej dzielnicy Islington. Miało wtedy pejoratywne znaczenie ze względu na skojarzenia z „*rural gentry*” – pogardliwym określeniem w XIX-wiecznym języku angielskim używanym wobec klasy (po)średniej między arystokracją a chłopstwem. W prezentowanym tekście rozumiane jest za Jadach-Sepioło (2007) jako zjawisko wykupu lokali mieszkalnych w zaniedbanych dzielnicach miasta w celu przekształcenia ich w luksusowe mieszkania i apartamenty wraz z najbliższym otoczeniem przy założeniu, że będą one przeznaczone dla osób o wysokich dochodach. Jak pisze Maciej Głowczyński (2017), powołując się na Butler, Lees (2006), debata o współczesnej gentryfikacji powiązana jest z debatą o wpływie globalizacji na lokalne sąsiedztwa. W tym kontekście Głowczyński (2017) wskazuje na współczesne badania prowadzone nad procesami gentryfikacji ujawniające rolę, jaką odgrywają w nich władze państwowe i władze miasta. To one bowiem dysponują możliwościami używania instrumentów do kreowania odpowiedniej lokalnej polityki rozwoju, przez co mogą wpływać na hamowanie bądź wzmacnianie gentryfikacji poprzez:

- ulgi podatkowe wspierające inwestycje infrastrukturalne;
- partnerstwa publiczno-prywatne;
- dofinansowanie prywatnych deweloperów;
- działania prewencyjne.

Z kolei Jadach-Sepioło (2007) zauważa, że rynkowe procesy odnowy miast, w przeciwieństwie do tradycyjnej rządowej polityki rewitalizacyjnej, mają dużo większą siłę oddziaływania na rynek nieruchomości. Szybciej widać ich efekty w postaci zwiększenia liczby lokali handlowo-usługowych, restauracji i klubów na terenach, na których zaobserwować można procesy gentryfikacyjne (Jadach-Sepioło, 2007).

Odnosząc powyższe uwagi do sytuacji mającej miejsce w Lizbonie należy zauważyć, że sektor usług traktowany jest przez rząd portugalski jako priorytetowa gałąź przemysłu. W powiązaniu z neoliberalną polityką władz Lizbony, przejawia się m.in. uwolnieniem czynszów i przyciągnięciem zagranicznych inwestorów dysponujących dużym kapitałem. Inwestowanie w nieruchomości powoduje zmiany w strukturze społecznej miasta – Karolina Golemo (2019) pisze o zawłaszczaniu przestrzeni w Lizbonie. Inwestycje te naruszają tradycyjnie podziały na dzielnice mające własne centra – miasto jest bowiem w swej urbanistycznej naturze policentryczne. Analizując problem rewitalizacji i gentryfikacji, widać, że najszybciej realizowano takie projekty w dzielnicach historycznego centrum (*Centro Histórico*). Związane było to z masowym ruchem turystycznym generującym zapotrzebowanie na odnowioną infrastrukturę, promowaniem produktów kultury popularnej, nowoczesną gastronomię, hotele, sklepy z pamiątkami, salony tatuażu, puby itp. Efektem było opuszczanie tej przestrzeni przez mieszkańców, którzy nie byli w stanie wynajmować mieszkań czy utrzymać się w warunkach rosnących czynszów i cen w okolicznych sklepach i restauracjach. Natomiast przykładem innego rodzaju jej rewitalizacji są *Flamenga* i *Armador*, stanowiące części dzielnicy *Marvilla* położonej w północno-wschodniej Lizbonie. Oprócz renowacji przestrzeni publicznych, przeprowadzanych przy udziale lokalnych podmiotów, poprawiono tam transport publiczny otwierając ten obszar na resztę miasta. Znajduje się to w opisie wykonanego projektu (2016), którego podstawą były założenia polityki spójności opartej na dialogu międzykulturowym. Struktura społeczna lokalnego środowiska w głównej mierze składa się z imigrantów należących do różnych grup mniejszościowych pochodzących m.in. z Zielonego Przylądka, Gwinei Bissau, Bangladeszu itp. Dla stworzenia warunków społecznej spójności w okolicy ulokowano: szkołę podstawową, ośrodek zdrowia, ośrodek socjalny, obiekty sportowe, ośrodek młodzieżowy. Znajduje się tutaj również Urząd Praw Socjalnych *Casa dos Direitos Sociais* – jako rezultat inicjatywy Rady Miasta Lizbony mający na celu zapewnienie przestrzeni społecznej dla lokalnych stowarzyszeń, które mają własne miejsce do pracy nad projektami czy organizowaniem debat publicznych. Innym przykładem jest Centrum Młodzieży, przeznaczone zarówno dla tych, którzy studiują, jak i osób pracujących. Zarządza nim Wydział Praw Socjalnych Rady Miasta Lizbony (prowadzona jest strona internetowa dokumentująca działalność tego centrum). Centrum Młodzieży oferuje szereg usług i zajęć: biuro informacyjne, studio nagrań dla zespołów muzycznych, bibliotekę, sale konferencyjne, audytorium i galerię. Natomiast Centrum Obywatelskie to miejsce, gdzie załatwić można sprawy związane z dokumentami

– uzyskanie lub odnowienie wszelkiego rodzaju dokumentów, otrzymywanie zezwoleń na organizację wydarzeń artystycznych o ogólnym zasięgu lokowanych w dzielnicy w celu podniesienia jej prestiżu – przykładem jest Festiwal „Rock in Rio” (więcej informacji można znaleźć na stronie internetowej opisującej projekt z 2016 roku). Jeżeli przyjmiemy za Główny (2017), że celem rewitalizacji przestrzeni jest rozwiązanie problemów społecznych, poprawa jakości życia i zagospodarowanie przestrzenne, a społeczność lokalna pozostaje w takim samym składzie, to przedstawiony przykład dzielnicy Marvilla jak dotąd spełnia te wymagania. Jak dotąd... – bowiem dzielnica ta wskazywana jest jako kolejna, atrakcyjna dla inwestorów, przestrzeń Lizbony zagrożona gentryfikacją, o którym to problemie pisze na swoim blogu urbanista i specjalista ds. komunikacji Joe Peach (2021).

Zakończenie

Lizbona, „*a cidade da luz*” – miasto światła – pozostaje dla wielu artystyczną inspiracją, a zachwyty nad jej specyfiką łączy mieszkańców i turystów. Jednym z elementów tożsamości miasta – powodem dla którego mieszkańcy je kochają, a turyści chcą tutaj przyjeżdżać, zostawać i powracać – jest kulturowa różnorodność. Jej aspektami są m.in. fado, azulejos, Feira da Ladra (pchli targ), wąskie uliczki Alfamy, zakątki Mourarii, ale przede wszystkim międzykulturowa koegzystencja mieszkańców, składająca się na wielowymiarową swoistość Lizbony. Zmiany jakim ulega miasto wywołują w tamtejszym środowisku spory, dyskusje i publiczne debaty, w których pada pytanie *Quem somos?* (Kim jesteśmy?) dotyczące tożsamości lizbończyków i lizbońskich przestrzeni. Masowy ruch turystyczny przyniósł ze sobą daleko idące zmiany zarówno w sensie ekonomicznym, jak i społeczno-kulturowym. Rosnące czynsze najmu, podobnie jak ceny nieruchomości i koszty życia spowodowały zmiany w strukturach tradycyjnych dzielnic – pojawiły się nowe typy relacji sąsiedzkich i nowe style konsumpcji. Powstało wiele nowoczesnych, ekskluzywnych inwestycji w tradycyjnych dzielnicach, z których miejscowi nie mogą korzystać, ponieważ w sposób automatyczny wpłynęły one na wysokość kosztów życia, powodując że dotychczasowi mieszkańcy zmuszeni byli wyprowadzić się na peryferia lub poza granice miasta w poszukiwaniu miejsca odpowiadającego ich budżetom domowym. Z drugiej strony widoczna jest zmiana w podejściu administracji miasta do imigrantów, co przejawia się prowadzeniem konsekwentnej polityki integracji, opartej na dialogu międzykulturowym i działaniach włączających w celu uniknięcia problemów

zamkniętych, niezintegrowanych dzielnic o wysokiej przestępczości, jak ma to miejsce w innych państwach Europy.

Bibliografia

- Calvino, I. 2013. *Niewidzialne miasta*. Warszawa: Wydawnictwo WAB.
- Casa dos Direitos Sociais. <http://www.pluralesingular.pt/index.php/noticias/curtas/portugal/item/3061-lisboa-casa-dos-direitos-sociais-acolhe-varias-associacoes> (26.03.2021).
- Espaço Lx Jovem. <https://informacoeseeservicos.lisboa.pt/contactos/diretorio-da-cidade/espaco-lx-jovem> (26.03.2021).
- Garret, A. 2004. *Viagens na Minha Terra*. New York: Luso-Brazilian Books.
- Glass, R. 1964. *London: aspects of change*. London: MacGibbon&Kee.
- Główczyński, M., Gentryfikacja miast – przegląd literatury polskiej i zagranicznej. <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-2353-1428-year-2017-issue-39-article-12455> (30.03.2021).
- Golemo, K. 2019. Lizbona – miasto zawłaszczone. Do kogo należy dzisiaj portugalska stolica? *Politeja*. 4 (61), ss. 85–109.
- Gschwend, A.J. and Lowe, K. eds. 2015. *The global city: on the streets of renaissance Lisbon*. London: UK Paul Holberton Publishing.
- Historical Lisbon, Global City. <https://whc.unesco.org/fr/listesindicatives/6208/> (26.03.2021).
- <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-4dee983a-73d2-4dcb-ac03-6d07e006b1d9> (30.03.2021).
- https://issuu.com/uclgcglu/docs/20_social_cohesion_and_dialogue_lis (30.03.2021).
- Intercultural Cities Programme, CITY OF LISBON, Intercultural Profile. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTM-Content?documentId=0900001680482a42> (30.03.2021).
- Intercultural cities. Building the future on diversity. Lisbon: Results of the Intercultural Cities Index (Intercultural Cities INDEX database at the time of Writing). 2016.
- Jadach-Sepioło, A. 2007. Gentryfikacja miast. *Problemy Rozwoju Miast*. 3, ss. 66–79.
- Lisboa a cidade da luz. <http://g1.globo.com/jornal-hoje/noticia/2015/09/luz-natural-de-lisboa-encanta-poetas-pintores-e-fotografos-em-portugal.html> (31.03.2021).
- Museu Nacional de Arte Antiga, Rua das Janelas Verdes 1249–017 Lisboa,

- Portugal. <http://www.museudearteantiga.pt/exposicoes/a-cidade-global> (26.03.2021).
- Ferreira, N. 2015. A quinta avenida do século XVI ficava em Lisboa, Publico. <https://www.publico.pt/2015/12/10/ciencia/noticia/a-quinta-avenida-do-seculo-xvi-ficava-em-lisboa-1716946> (26.03.2021).
- Peach, J. 2021. Rent Gaps, Street Art and the Next Move for Gentrification in Lisbon. *This Big City*. <https://thisbigcity.net/rent-gaps-street-art-next-move-gentrification-lisbon> (31.03.2021).
- Pratas, M. 2010. Interculturality and intercultural education in Portugal: Recent developments. *Intercultural Education*. **21** (4), s. 317.
- Social cohesion and intercultural and inter-religious dialogue. The role of local authorities in public policies for the social inclusion of migrants Mediterranean City-to-City Migration Project. Lisbon, July 2016.
- The Intercultural cities program (ICC). <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/about> (21.03.2021).
- The origins of the intercultural city concept. <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/normative-texts> (21.03.2021).
- Uchwały Rady Ministrów Portugalii: 12-B/2015, 74/2010, 63-A/2007.
- Wood, Ph. and Landry, Ch. 2008. *The Intercultural City: Planning for Diversity Advantage*. London: Routlage.
- Wood, Ph. www.philwood.eu (12.03.2021).

Lisbon – the identity of an intercultural city

Abstract: The aim of the article is to draw attention to the specificity of Lisbon's identity – the identity of an intercultural city, engaged on the one hand in intercultural dialogue that integrates local communities, and on the other – in the process of a commercial use of this dialogue leading to the revitalization and gentrification of urban spaces. The context for presenting the above-mentioned problems involves: the historical background of Lisbon's interculturalism, the idea of intercultural cities, intercultural dialogue, models of diversity and the city's neoliberal policy.

Keywords: intercultural city, identity, intercultural dialogue, neoliberal policy, revitalization, gentrification

Translated by Aleksandra Boroń